

БІБЛІОГРАФОЗНАВСТВО

УДК 378.662(477.83-25):001.891“18/19”(01)

НАУКОВО-ВИДАВНИЧІ ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ (СЕРЕДИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Рената САМОТИЙ

*Національний університет “Львівська політехніка”,
вул. Професорська, 1, м. Львів, 79013, Україна, тел. (032) 258-21-63*

У статті висвітлено бібліографічний аспект науково-видавничої діяльності плеяди українських діячів Львівської політехніки середини ХІХ – початку ХХ ст. Детально розглянуто видавничі здобутки Є. Волощак, Ю. Медведського, Р. Залозецького.

Ключові слова: Є. Волощак, Ю. Медведський, Р. Залозецький, бібліографія, науково-видавнича діяльність, наукові і періодичні видання.

В останній чверті ХІХ ст., коли українців з вищою технічною освітою в Австрії було обмаль, Політехнічну школу у Львові уславили імена визначних українських науковців. Протягом 80-х років ХІХ ст. цей навчальний заклад очолювали ректори українського походження Ю. Медведський та Б. Мариняк. Жодного разу, за наступні 50 років, Політехніку не представляла така плеяда вчених-українців.

У вітчизняній історіографії постатям відомих українських учених Львівської політехніки приділено порівняно мало уваги. Певний обсяг інформації містять тогочасні наукові періодичні видання польською мовою, такі як “Космос” або “Технічний часопис”. Наукові досягнення учених висвітлювалися у пам’ятних та ювілейних виданнях, присвячених навчальному закладу¹, та ін. Про першого ректора-українця Львівської політехніки Ю. Медведського коротку інформацію подав К. Студинський².

Сучасні дослідження про діяльність відомого центру технічної наукової думки вміщують значну біографічну інформацію, наприклад, довідник М. Буцка “Відомі вчені державного університету “Львівська політехніка”³. Це підсумкова робота автора, що з’явилася після публікацій статей протягом 1980–1992 рр. у журналі “Дзвін” (до 1990 р. – “Жовтень”), обласних та університетській багатотиражній газетах, де, окрім біографічних відомостей, окреслення наукових напрямків досліджень, частково висвітлюються питання видавничого здобутку кожного вченого. Доповнюється картина деякими відомостями з розділу “Учені інституту та їх наукові здобутки (1844–1939)” з довідника М. Буцка і В. Кипаренко “Державний університет “Львівська політехніка”⁴. До цих публікацій додаються біографічні нариси, присвячені провідним нау-

¹ Zajaczkowski W. C. k. Szkoła Politechniki Lwowskiej. Rys historyczny jej założenia i rozwoju, tudzież stan jej obecny. – Lwów, 1894. – 170 s.; S. p. Bogdan Maryniak. Mowa J. M. Rektora Politechniki T. Fiedlera na pogrzebie w dniu 11 czerwca 1912 r. // Czasopismo Techniczne. – Lwów, 1912. – S. 241–243.

² Студинський К. Юліан Недзведзкий // Ілюстрований календар товариства “Просвіта” з літературним збірником на переступний рік 1920. – Львів, 1919. – С. 320–322.

³ Буцко М. І. Відомі вчені Державного університету “Львівська політехніка” 1844–1994. – Львів: Львівська політехніка, 1994. – 209 с.

⁴ Буцко М. І., Кипаренко В. Г. Державний університет “Львівська політехніка”. – Львів: ДУ “Львівська політехніка”, 1994. – 145 с.

ковцям Львівської політехніки, які опублікували Ю. Кобів, С. Ладизинський та Н. Ладизинська, О. Нога, Б. Пташник⁵ та ін.

Об'єктивно, пропорційно до внеску кожного діяча, розглядається життєвий шлях українських учених у комплексній (співавторства восьми наукових працівників Політехніки) монографії, підготованій з нагоди 150-річчя заснування навчального закладу, – “Politechnika Lwowska 1844–1945” та інших виданнях польських дослідників⁶.

Серед бібліографічних праць у галузі природничих наук зустрічаємо інформацію про наукові досягнення ботаніка Є. Волошака⁷. У рік смерті відомого геолога Ю. Медведського бібліографію його праць опублікували в журналі “Космос”⁸.

Метою статті є подати друкований доробок українських учених Львівської політехніки та проаналізувати їх місце в історії видавничої справи України. Таким чином буде зроблено внесок до історії галузевої бібліографії (природознавства, науки і техніки) та бібліографічної персоналістики.

Предметом нашої роботи є опублікована наукова спадщина провідних діячів Львівської політехніки українського походження.

На жаль, не всі з них займалися виключно теоретичною діяльністю і оприлюднювали свої наукові здобутки у вигляді друкованих праць. Натомість, внесок у розвиток освіти і матеріальної культури таких визначних постатей української культури, як Б. Мариняк чи І. Левинський, мав практичний характер.

У 1886/87 навчальному році ректором Технічної школи був талановитий педагог, визначний конструктор машинобудування і громадський діяч професор **Богдан Мариняк**. За 36 років праці в стінах Політехніки він підготував багато фахівців із будівництва машин. На жаль, друкований спадок відомого викладача доволі скромний – лише кілька публікацій у журналі “Czasopismo Techniczne” за 1897 р., присвячених інженерним розрахункам конструкцій і фундаментів парових машин⁹. Для вшанування пам'яті професора було створено фонд ім. Богдана Мариняка.

Важко лаконічно окреслити внесок **Івана Левинського** в організацію національної промисловості, розвиток керамічного виробництва, його заслуги як визначного архітектора, патріотичну і громадську діяльність. Він був одним із 22 випускників Технічної академії, засновників “Товариства вишколених техніків” (1877 р.), згодом Політехнічного товариства. У 1901 р. І. Левинського обрали професором кафедри утилітарного будівництва. Його внесок у видавничу спадщину Львівської політехніки

⁵ Кобів Ю. Й. Дослідник карпатської флори // Аксіоми для нащадків: Українські імена у світовій науці. – Львів: Меморіал, 1992. – С. 487–495; Ладизинський С., Ладизинська Н. Роман Залозецький – вчений, інженер, громадський діяч // Стан і перспективи розвитку нафтопереробки та нафтохімії в Україні: тези наукової конференції до 70-річчя кафедри хімічної технології переробки нафти і газу і 150-річчя Львівської політехніки. Львів, 19–20 жовтня 1994 р. – Львів, 1994. – С. 12; Коновець О. Українська наука як феномен культури: нариси історії від найдавніших часів до першої третини ХХ ст. – Київ: МЛП, 2000. – С. 162; Нога О. Іван Левинський. Художник, архітектор, промисловець, педагог, громадський діяч. – Львів: Основа, 1993. – 78 с.; Пташник Б. Й. Життя для народу // Аксіоми для нащадків... – С. 142–169.

⁶ Politechnika Lwowska 1844–1945. – Wrocław: Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, 1993. – 577 s.; Poplawski Z. Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945. – Wrocław: Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, 1992. – 437 s.; Ejszd. Wykaz pracowników naukowych Politechniki Lwowskiej w latach 1844–1945. – Wrocław: Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej, 1992. – 357 s.

⁷ Машиновський К. А. Історія ботанічних досліджень і бібліографія флори Українських Карпат до 1970 р. – Львів, 2005. – 201 с.; Szymkiewicz D. Bibliografia flory polskiej. – Krakow: PAU, 1925. – 185 s.

⁸ Julian Niedzwiedzki. Spis prac // Kosmos. – 1918. – S. 17–19; Bibliografia geologiczna Polski. – Warszawa: Wydawnictwo P. I. G., 1921. – 67 s.

⁹ Kucharzewski F. Czasopiśmiennictwo techniczne polskie. – Warszawa, 1921. – Т. 2. III. Mechanika z technologią mechaniczną i elektrotechniką. IV. Technologia chemiczna. – S. 59.

доволі скромний, порівняно з величезною роботою як архітектора, педагога, громадського діяча. Більшість публікацій пов'язана з органом Політехнічного товариства журналом "Czasopismo Techniczne": "Sp. Fabryka parowa..." (1897), "O budownictwie uylitarnem" (1902), "Znaczenie rzutu poziomowego w budownictwie uylitarnem" (1903), "Kafłowe piece i kominki" (1904), "Pro parcelacje ziem budowlanych" (1909)¹⁰.

Ці невеликі статті польською мовою віддзеркалювали проблеми і коло професійних питань, якими на той час займався архітектор І. Левинський. Він також підготував нормативний документ, важливий для комунального господарства Львова: "Hygienu budowli... ustawa budownicza m. Lwowa" (1907).

На певний час пов'язав своє життя з Політехнікою відомий галицький історик, археолог і громадський діяч, довголітній сеньйор Ставропігійського інституту у Львові професор **Ісидор Шараневич**. У 1875/76 навчальному році на посаді приват-доцента він викладав історію винаходів і торгівельну географію. Дослідженням його громадсько-культурної та наукової діяльності займалися вчені-історики. До введених у науковий обіг бібліографічних списків наукових праць І. Шараневича можна додати його публікації декількох статей в органі Політехнічного товариства – журнали "Dzwignia"¹¹.

Науково-технічна і видавнича діяльність Ю. Медведського

Юліан МЕДВЕДСЬКИЙ (1845–1918), визначний учений, геолог і петрограф. Народився у м. Перемишлі. Після закінчення гімназії навчався у Віденському університеті. З 1873 р. розпочав свою викладацьку діяльність у Вищій політехнічній школі (так тоді називалася Львівська політехніка). Протягом 1879/80, 1884/85 та 1887/88 навчальних років професора Ю. Медведського обирали ректором Політехнічної школи. З 1882 р. протягом декількох років учений працював на кафедрі мінералогії Львівського університету.

У Політехніці для наукових досліджень і навчальних цілей організував геологічну лабораторію та за 35 років діяльності зібрав колекцію з кількох десятків тисяч зразків мінералів, яка наповнила геолого-мінералогічний музей, що за рівнем систематизації та кількістю зразків був одним із найкращих в Європі.

Відомий учений був членом наукових товариств Росії та Австро-Угорщини. Ю. Медведський був одним із засновників і протягом 14 років головою Польського товариства природознавців ім. М. Коперніка. Він був дійсним членом краківської Академії наук, членом-кореспондентом Віденського геологічного закладу.

Вчений активно займався громадською діяльністю як член товариства "Прогресу" та Наукового товариства ім. Шевченка. Підтримував товариство українських студентів Політехніки "Основа", наприклад, 1909 р. подарував книги бібліотеці товариства. Як дійсний член НТШ, тісно співпрацював з організацією, а наприкінці життя подарував бібліотеці 2000 томів книг¹².

Ю. Медведський – автор понад 60 друкованих праць. Вагомий внесок у освітню та наукову діяльність Львівської політехнічної школи він зробив як керівник кафедри геології та мінералогії, підготувавши підручники з основних дисциплін. Отже, частину наукового доробку вченого складають навчальні видання. Він підготував підручники з мінералогії: "Mineralogia. Streszczona przez Z. Polkowskiego. Cz. I" (Lwów, 1906),

¹⁰ Kucharzewski F. Czasopiśmiennictwo techniczne polskie przed rokiem 1875. – Warszawa, 1904. – S. 75.

¹¹ Szaraniewicz J. Wycieczka do Żalukwi, Haliczu i na Kryłos // Dzwignia. – № 11. – S. 164–165; Ejust. Opis historyczny // Ibidem. – № 12. – S. 175–186.

¹² Лев В. Сто років праці для науки і нації: Коротка історія Наукового товариства ім. Шевченка. – Нью-Йорк: НТШ в ЗДА, 1972. – С. 15.

“*Mineralogia szczegółowa*” (Lwów, 1908), “*Mineralogia ogólna. Cz.I.*” (Lwów, 1909); петрографії: “*Wykład petrografii. Litografowany*” (Lwów, 1893), “*Petrografia. Wyd. 2-e*” (Lwów, 1905), “*Petrografia / Opisowa nauka o skalach / W zakresie ograniczonym do niezbędnych potrzeb techników zestawil J. Niedzwiedzki. Wyd. 3-cie.*” (Lwów, 1909); геології: “*Geologia. Wykłady J. Niedzwiedzkiego w Szkole politechnicznej we Lwowie. Część I. Spisał w streszczeniu J. A.*” (Lwów, 1904), “*Geologia. Wykłady J. Niedzwiedzkiego w Szkole politechnicznej we Lwowie. Część III.: Dziesięć wykładów o występowaniu wody w podziemiu. Spisał w streszczeniu J. A.*” (Lwów, 1906).

У 1893 р. Ю. Медведського запросили до редакційного комітету Геологічного атласу Галичини (“*Atlas geologiczny Galicji*”).

Здобутки ученого у сфері практичної геології втілені в низці монографічних праць, виданих за результатами досліджень Велички, Бохні, Калуша. Ці студії отримали визнання серед спеціалістів гірничої справи. Накладом Польського товариства природознавців ім. М. Коперніка виходили також й наукові праці, наприклад: “*Stosunki geologiczne formacji solonosnej Wieliczki i Bochni*” (Lwów, 1883–1884), “*Stosunki geologiczne formacji solonosnej Wieliczki i Bochni. II wyd.*” (Lwów, 1883–1886).

Вчений-петрограф і мінералог у наукових дослідженнях звертався і до палеонтологічної тематики, наприклад, у брошурах “*O skamielinach*” (Lwów, 1884), “*Mikrofauna kopalna ostatnich prob wiercenia we Lwowie r. 1894*” (Lwów, 1896) та ін.

Протягом 34 років Ю. Медведський брав участь у видавничій раді Польського товариства природознавців ім. М. Коперніка, довголітнім головою якого він був. Співпраця з журналом “*Kosmos*” розпочалася з першого річника (1876 р.). Учений входив до редакції наукового журналу. На сторінках цього видання він вів кілька рубрик. Зокрема, у рубриці “*Pismienictwo*” він виступав з оглядами та рецензіями нових книжок і часописів у галузі природничих наук, які надходили до товариства¹³.

Рецензії друкувалися також на сторінках галузевих рубрик “*Мінералогія*”, “*Наукові публікації*” та ін. В “*Kosmos*”-і Ю. Медведський започаткував рубрику “*Наукова хроніка*”, де подавав відомості про відкриття, події, новини європейської науки. Він був також ініціатором рубрики “*Наукові нотатки*”, відслідковував появу повідомлень та публікацій, які могли би зацікавити й задовольнити потребу вимогливого читача в інформації. Таким чином у журналі реєструвався потік наукової інформації в галузі природничих наук. Можна вважати, що завдяки цій роботі видання не втратило своєї актуальності й сьогодні. Ю. Медведський був автором 16 рецензій на книги і статті в галузі природничих наук і геології, опублікованих у журналі “*Kosmos*” протягом 1876–1895 рр.

З 33 статей вченого, опублікованих протягом 1876–1894 рр., більшість присвячено геологічним і палеонтологічним дослідженням на землях Прикарпаття: “*O formacji solnej koło Kalusza*” (Lwów, 1891), “*Makroskopowa kopalna fauna mioceniczna morska Podola galicyjskiego (spis zbioru wystawowego)*” (1894. – S. 437). Ще у XIX ст. він ставив актуальні на сьогодні питання водозабезпечення Львова “*W sprawie poszukiwań wody dla Lwowa*” (1885. – S. 83), “*O występowaniu wody źródlanej w obszarze Lwowa*” (1884. – S. 53).

Учений багато уваги приділяв геологічним експедиціям і за їх результатами підготував серію публікацій у журнал “*Kosmos*”: про поклади калійних солей біля Калуша (центра хімічної промисловості в наш час): “*O formacji solnej koło Kalusza*” (1891. –

¹³ “*Kosmos*” – Czasopismo “Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika”. Spis rzeczy zawartych w tomach I–XX (1876–1895) / opracow. R. Zuber, W. Siczyński. – Lwów, 1899. – S. 62.

S. 135), “*Minerały z Kalusza*” (1877. – S. 73) та інших мінералів Івано-Франківщини “*Vivianit z Bilki*” (1881. – S. 69), а також Полісся “*Nefryt z Niesuchiz na Polesiu*” (1877. – S. 365). Ю. Медведський досліджував корисні копалини Карпат і Прикарпаття: “*Przyczynek do geologii pobraża karpackiego w Galicyi zachodniej*” (1894 – S. 332), “*Grad kamienny w okolicy Sambora*” (1892. – S. 573), “*Do wiadomości o bursztynie Lwow-skim*” (1889. – S. 63). Особливої уваги надавав вивченню нафти Карпатського регіону, наприклад “*Sposób występowania nafty w pokładach karpackich*” (1880. – S. 236).

Використання рекреаційних ресурсів Трускавця сьогодні – заслуга й геологічних досліджень учених XIX ст. і, зокрема, Ю. Медведського “*Galenit i blenda “na Lipkach” koło Truskawca*” (1892. – S. 127) та ін. У полі зору вченого були й геологічні дослідження на межі українських етнічних теренів Галичини: “*Spostrzeżenia geologiczne w okolicy Przemysła*” (1876. – S. 263, 317), “*Miocen koło Rzeszowa*” (1891. – S. 403), “*O stosunkach geologicznych okolicy Przemysła*” (1883. – S. 511), “*Rurki piorunowe z Pniowa*” (1889. – S. 64), “*Miocen podkarpacki przy Dunajcu*” (1890. – S. 234).

Довготривала робота над вивченням геологічної будови і покладів корисних копалин в околицях Кракова реалізувалися в серію публікацій у журналі “*Kosmos*”: “*Przyczynek do geologii pobraża karpackiego w Galicyi zachodniej*” (1894. – S. 332), “*Ostrea gingensis Schloth. z okolicy Krakowa*” (1889. – S. 64), “*Gips z Bochni*” (1881. – S. 69), “*Kalcyt ze Żdżar w Tatrach*” (1877. – S. 142), “*O siarce ze Swoszowic*” (1877. – S. 286), “*Wyniki badań nad formacją solonosną Wieliczki i Bochni*” (1881. – S. 312).

У цьому виданні публікувалася наукова праця Ю. Медведського, присвячена вивченню геологічної будови копалень солі у Величці та Бохні: “*Stosunki geologiczne formacji solonosnej Wieliczki i Bochni. Cz. I.*” (1883. – S. 137, 244, 334, 387, 483); *Cz. II.* (1884. – S. 565, 717); *Cz. III.* (1886. – S. 137). Він склав також геологічну карту європейської частини Росії, і оприлюднив її у журналі “*Kosmos*” 1893 р.: “*Karta geologiczna Rosyi europejskiej*”.

Переглядаючи de visu друковані праці ученого, доходимо висновку, що найчастіше його праці розповсюджувалися як відбитки публікацій з періодичних видань. Поширеним методом популяризації наукових досліджень з середини XIX ст. було використання засобів оперативної поліграфії. Перші наукові публікації Ю. Медведського були тиражовані як відбитки з австрійських журналів: “*Gesteine von Aden in Arabien*” (Wien, 1871), “*Sammlung von Mineralien die in Österreich häufig oder in grossen Massen vorkommen, für den Unterricht an Mittelschulen zusammengestellt von...*” (Wien, 1873), “*Beitrag zur Kenntnis der Mineralogierstätte auf dem Felde Pomiarki bei Truskawiec in Galizien*” (Wien, 1888).

Одним з видавців ґрунтовних наукових праць українського вченого стало Польське товариство природознавців ім. М. Коперніка (як правило, це було тиражування статей із журналу “*Космос*”). Видавалися також й оригінальні праці: “*Przyczynek do geologii pobraża Karpat Przemyskich*” (Lwów, 1901), “*O geologicznych stosunkach przy kolei Stanisławów – Woronienka w Karpatach wschodnio-galicyjskich*” (Lwów, 1897), “*O bursztynach z Karpat galicyjskich*” (Lwów, 1908), “*Miocen podkarpacki przy Dunajcu*” (Lwów, b. r.), “*Miocen koło Rzeszowa*” (Lwów, 1891).

Найцікавіші роботи друкували й у Кракові та Відні як відбитки статей окремими брошурами, наприклад, “*Przyczynek do geologii pobraża karpackiego w Galicyi zachodniej*” (Kraków, 1894). З журналу “*Österreichische Zeitschrift für Berg und Hüttenwesen*” передруковано цінний для європейських наукових кіл матеріал “*Geologische Scizze des Salzbirger von Kalusz in Ostgalizien*” (Wien, 1912).

Видавничу підтримку надавала Академія наук (Akademia Umiejętności) з Кракова, дійсним членом якої був Ю. Медведський. Його наукові статті опубліковані в Збірниках праць математично-природничої секції (“Bulletin de l’Académie des sciences de Cracovie. Classe des sciences mathématiques et naturelles”) польською та, частіше, німецькою мовами: “Über eine neunemiozöne Austenart: *Ostrea Leopolitana*” (1909. – S. 1073–1075), “Über die Salzformation von Koczuka in der Bukowina” (1913. – S. 65–75), “Zür Kenntnis der Jüngerer Tertiörbildungen in der nördlichen Bukowina” (1911. – S. 609–621).

Публікації відомого ученого виходили у багатьох періодичних виданнях Австро-Угорщини, зокрема у “Mineralogische Mitteilungen”: “Beobachtungen am Löllingit, Granat Chlorit” (1872. – S. 161–164), “Andesit von St. Egidii in Südstiermark” (1872. – S. 253–256), “Über Gesteine von der Insef Samothrake” (1875. – S. 89–108).

Як член-кореспондент Віденського геологічного закладу Ю. Медведський публікував частину своїх робіт накладом цієї організації. Варто теж додати, що технічні галузі погано фінансувалися і частина наукових праць виходила власним накладом автора.

Науково-технічна і видавнича діяльність Р. Залозецького

Роман ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ (1861–1918), засновник української нафтогазової науки, народився у м. Болехові. Після закінчення Вищої політехнічної школи і захисту дисертації у 1884 р. хімік-технолог Р. Залозецький на посаді асистента розпочав викладацьку діяльність на кафедрі хімічної технології, де читав курси хімічної технології нафти і озокериту, освітлювання та опалення. У 1891 р. він організував Крайову науково-дослідну станцію нафтової промисловості, якою керував до 1916 р.

Р. Залозецький займався активною громадською діяльністю, був почесним англійським консулом у Львові, стояв на чолі просвітницької діяльності та національної фахової освіти початку ХХ ст., був ініціатором і першим директором Торгівельної школи товариства “Просвіта”. На хвилі зростання кооперативного руху під егідою “Просвіти” восени 1911 р. організували першу українську двокласну Торгівельну школу за зразком існуючих чеських та німецьких шкіл, які надавали фахову освіту. Її директором протягом 1911–1914 рр. працював Р. Залозецький. Він розробив навчальну програму, обладнав кабінет товарознавства, придбав наукове обладнання, створив бібліотеку, читав лекції для слухачів школи¹⁴.

З 1912 р. Р. Залозецький був заступником Є. Олесницького, голови товариства “Сільський господар”. Він головував у товаристві з 12 травня 1913 р. до липня 1914 р.¹⁵ Його діяльність у товаристві і коло питань, пов’язаних з долею сільського господарства України, стали підґрунтям для розробки концепції аграрної реформи. Загально-економічні проблеми села та шляхи їх розв’язання Р. Залозецький висловив у своїй брошурі “Земельна реформа на Україні” (1918).

У 1913 р. його обрали першим головою Українського технічного товариства. Великою заслугою товариства стала розпочата 1914 р. праця над розробкою української технічної термінології.

Р. Залозецький зробив внесок у дослідження і розвідку покладів нафти у Галичині, вивчав економічний стан нової галузі промисловості, розробляв технології переробки продуктів нафтодобувної промисловості, цікавився питаннями гідрології.

¹⁴ Коренець Д. Торговельна Школа Товариства “Просвіта” у Львові // Народний календар товариства “Просвіта” з літературним збірником на звичайний рік 1921. – Львів, 1920. – С. 145–147.

¹⁵ Рева-Родіонова Л. Українське товариство “Сільський господар”, 1899–1944 рр. Історія. Досвід. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 368 с.

На початку ХХ ст., коли суспільство ще не усвідомлювало проблеми раціонального природокористування, він займався питаннями охорони навколишнього середовища. Важливе значення для розвитку у другій половині ХІХ ст нової науки – екології – має його брошура “*O zużytkowaniu odpadków fabryk naftowych*” (1897). У ній вперше піднімаються питання наслідків випуску у водойми відходів промислового виробництва нафтопродуктів, унаслідок чого гине риба.

Р. Залозецький проводив наукову полеміку з відомими вченими в галузі хімічної промисловості, зокрема російським фахівцем, інженером В. І. Рагозіним (1833–1901). Наприклад, критичну статтю “*Teoretyczne uwagi nad nową metodą destylacyjną Ragozina*” (1899) опубліковано у журналі “*Nafta*”.

Діяльність ученого охоплювала широке коло наукових проблем. Враховуючи поступ наукової думки, Р. Залозецький видав декілька праць у галузі харчової промисловості та бродильного виробництва, а саме “*Gorzelnictwo wedle najnowszych postępów*” (Lwów, 1895), “*Produkcja spirytusu*” (Lwów, 1895). В наукових працях розглядалися хімічні особливості сировини, технологія виробництва солоду, дріжджів, питання хімічних процесів ферментації, дистиляції, ректифікації, питання економії та організації виробництва.

Співпрацю з виданнями наукової періодики Р. Залозецький розпочав асистентом кафедри хімічної технології. Одними з перших наукових публікацій молодого ученого стали статті в журналі “*Kosmos*”: “*Kwestya olefinów w naftcie galicyjskiej*” (1886); “*Uwagi nad otrzymywaniem cerezyny z ozokerytu za pomocą kwasu siarkowego*” (1887); “*O odbarwnikach i odbarwianiu wosku ziemnego*” (1887); “*Badania atmosfery gazowej kopalń wosku ziemnego*” (1893).

Його найцінніші для спеціалістів-інженерів публікації було видано методом оперативної поліграфії як відбитки, наприклад “*Sprawozdanie z wykonania badań nad przeróbką wosku ziemnego*” (Lwów, 1887) передруковано з журналу “*Kosmos*”; “*Zaopatrzenie miast w wodę. Studium hydrologiczne*” (Lwów, 1893) – з журналу “*Czasopismo Techniczne*”; “*Sprawa wodociągów we Lwowie*” (Lwów, 1894) – з журналу “*Ekonomista Polski*”; “*O terpenowych węglowodorach w naftcie*” (Kraków, 1894) та ін.

Тісні контакти єдали його з багатьма польськими науковими періодичними виданнями, в яких знаходимо десятки статей: “*Przegląd Techniczny*” – “*Przemysł naftowy na wystawie we Lwowie w r. 1894*” (1895), “*Stan ekonomiczny przemysłu naftowego w Galicyi*” (1901), “*O torfie i naftcie*” (1904);

“*Czasopismo Techniczne*” – “*Auera żarowe światło gazowe*” (1890), “*Prosty sposób oznaczenia skutku opałowego*” (1890), “*O wyszukiwaniu ropy*” (1890), “*Zaopatrzenie miast w wodę. Studium hydrologiczne na tle wykładów w Towarzystwie Politechnicznym*” (1892), “*O materiałach budowlanych*” (1892), “*Emulsior*” (1893), “*Studia hydrologiczne. Drenowanie naturalne. Zbiorniki podziemne. Zdrowotność wody gruntowej*” (1893);

“*Chemik Polski*” – “*Pryczynek do teoryi destylacyi za pomocą pary*” (1901), “*Badania nad składem chemicznym rop galicyjskich*” (1907) у співавторстві з Й. Гаусманом, “*Badania nad woskiem torfowym*” (1907);

“*Rozprawy Wydziału matematyczno-przyrodniczego Akademii Umiejętności*” – “*O terpenowych węglowodorach w naftcie*” (1894), “*O nitrowaniu niżej wrących funkcji ropy galicyjskiej*” (1903).

Близько 15 публікацій ученого вміщено у журналі “*Sprawozdania Galicyjskiego Towarzystwa Naftowego w Jaśle*”.

Інтегруючи свій науковий здобуток у тогочасну світову хімічну і нафтову науку, Р. Залозецький друкував свої статті у низці європейських, зокрема, німецьких техніч-

них періодичних видань: “Ginglers Politechnische Journal” (8) – “Stuttgart, Zeitung für angewandte Chemie” (7) – Berlin, “Chemische Zeitung” (11) – Köthen, “Chemische über Ölfett und Berg industrie” (8) – Hamburg, “Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft” (3) – Berlin.

Вчений доклав багато зусиль, вивчаючи одне з найпотужніших тоді у Європі – Бориславське нафтове родовище. Своїми працями він закладав основи нової науки – геохімії нафти. Р. Залозецький писав і для потреб виробництва. Наприклад, брошуру “*Nafta i wosk ziemny. Krotki, popularny opis występowania, dobowania, przeróbki, zużycowania rozmaitych produktów*” (“Нафта і озокерит. Короткий і популярний опис залягання, видобутку, переробки, використання різноманітних продуктів переробки”, 1907), було видано для використання та експлуатації Бориславського родовища.

Він також приділяв увагу й іншим родовищам Прикарпаття. Друком вийшли ще декілька брошур, присвячених питанням супутніх продуктів нафтового виробництва: “*Sprawozdanie z wykonanych badań nad przeróbką wosku ziemnego z polecenia Wydziału krajowego*” (Lwów, 1887), “*O zmienności gazowych nienasyconych węglowodorów*” (Lwów, 1887), “*O zużycowaniu odpadków fabryk naftowych*” (Lwów, 1897), “*Stan aktualny przemysłu naftowego w Galicji*” (Kraków, 1901), “*Torf i olej skalny na bazie wspólnej destylacji*” (Lwów, 1904), “*Badania atmosfery gazowej kopalni wosku ziemnego*” (Lwów, 1893).

Р. Залозецький приділяв увагу розробці і вирішенню інженерних проблем Львова. У залежності від вагомості матеріалу поширював свої міркування на сторінках періодичних видань або засобами оперативної поліграфії. Окремою брошурою було видано його статтю з журналу “*Ekonomista Polski*” “*Sprawa wodociągów we Lwowie*” (1894).

Вагомим був внесок Р. Залозецького у створення засад технічної журналістики. Він був співзасновником і редактором журналу “*Nafta*”, органу товариства техніків-нафтовиків, який протягом тривалого часу був єдиним періодичним виданням з нафтогазової справи. У часописі друкували статті на теми, пов’язані з гірничою справою, нафтовою промисловістю, видобутком озокериту. Журнал виходив у Львові протягом 1893–1912 рр.

Р. Залозецький не обмежувався редакторською діяльністю, а виступав також як автор численних публікацій. Вивчаючи розвиток нафтової промисловості різних країн, Р. Залозецький у часописі “*Nafta*” за 1899 р. опублікував наукову розвідку про використання електричного струму у нафтодобувній промисловості Баку. Іншу статтю він присвятив гірничій справі в Австрії¹⁶.

На початку ХХ ст. учений продовжував вміщувати свої публікації на сторінках редакційного ним журналу: “*Z technologii przemysłu naftowego*” (1903), “*Badanie ropy boryslawskiej na zanieczyszczenie*” (1903), “*Rafinerye ropy galicyjskiej w Niemczech*” (1904).

У 1900–1908 рр. цей часопис виходив також німецькою мовою. Протягом 1907–1908 рр. у Львові Р. Залозецький редагував додаток до часопису “*Nafta*” – “*Przegląd Techniczny Naftowy*” (“Технічний нафтовий огляд”), орган Об’єднання техніків буріння в Бориславі. За два роки вийшло 14 номерів. Додаток виходив в одній палітурці з часописом “*Nafta*”.

Науково-дослідна та видавнича діяльність Є. Волощак

Євстахій (Остап) ВОЛЮЩАК (1835–1918) – визначний біолог, дослідник карпатської флори. Народився у м. Яворові на Львівщині. Як дипломований правник

¹⁶ *Kucharzewski F. Czasopiśmiennictwo techniczne polskie. – Warszawa, 1922. – Т. 3. Górnictwo i Hutnictwo. – S. 77.*

(навчався у Будапешті), Є. Волощак переїхав до Відня, де займався адвокатською практикою. Але він знайшов своє покликання у природознавчих науках і вступив до Віденського університету, де вивчав ботаніку і лікарську справу. Захоплення ботанікою втілювалося в серію ґрунтовних наукових праць, за результатом яких молодий учений захистив роботу на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Львівський період життя Є. Волощака розпочався 1884 р., коли він прийняв пропозицію зайняти посаду професора кафедри зоології, ботаніки і товарознавства у Вищій технічній школі.

З 1886 р. вчений розпочав довготривалі дослідження флори Карпат. На основі результатів своїх обстежень рослинного світу він публікував об'ємні списки рослин із детальними їх описом і вказанням ареалу поширення. Протягом усього часу Є. Волощак збирав унікальний гербарій. В останні роки життя він розділив його на три частини і передав в установи, з якими співпрацював: Науковому товариству ім. Шевченка, Природничому музею у Відні, Академії наук у Кракові. Сьогодні частини цієї колекції зберігаються у гербаріях Львівського природознавчого музею НАН України та Львівського національного університету ім. І. Франка, а також у наукових установах Європи.

Є. Волощак не стояв осторонь українських національних питань. Ще у віденський період життя став одним із засновників студентського товариства "Січ". Вже у Політехніці, будучи у поважному віці, опікувався українським студентським товариством "Основа". У 1893 р. він брав участь в установчих зборах Математично-природописно-лікарської секції НТШ і належав до перших її членів. Відомий учений-біолог був членом віденської та краківської Академії наук.

Є. Волощак опублікував близько 50 своїх робіт у різноманітних наукових журналах Австро-Угорщини, і переважну кількість його статей і наукових розвідок присвячено дослідженню флори західноукраїнських земель та Карпат. Вчений зробив вагомий внесок у розвиток науки фітогеографії.

З великої кількості його наукових праць найбільш ґрунтовними можна вважати книги "*Flora Poloniae exsiccata*" (1895) і "*Zielnik flory polskiej*" (1898).

Тісна і тривала співпраця єднала його з часописом "Kosmos". На сторінках видання опубліковано: "*Kilka słów o Cytisus ruthenicus Fisch*" (1908. – S. 492), "*O rozróżnieniu wierzb w stanie bezlistnym*" (1887. – S. 431), "*O stosunku flory Pokucia do flory obszarów ościennych*" (1889. – S. 255–259). Полеміка на сторінках журналу "Kosmos" у 1890–1891 рр. – яскравий приклад наукової дискусії з авторитетним вченим Г. Запаловичем, яка розпочалася з написання Є. Волощаком критичної рецензії у цьому журналі: "*Uwagi nad "Roslinną szatą gór pokucko-marmarowskich" dr. Zapalowicza*" (1890. – S. 164), "*Kilka słów do odpowiedzi d-ra H. Zapalowicza*" (1891. – S. 364–375).

Статті, присвячені рослинному світу Карпат, з'являються на сторінках угорського журналу "Magyar Botanik Lapok": "*Hieracium Pojoritense*" (1904. – S. 21–23), "*Aconitum Zenoninae*" (1908. – S. 21–23), "*Wo liegt die Kaschau-Eperjeser Bruchlinie*" (1908. – S. 110–113).

Більшість його публікацій у журналі "Allgemeine Botanische Zeitschrift" стосується досліджень флори Східної Галичини: "*Galium Jarynae*" (1887. – S. 227), "*Zur Flora von Galizien*" (1887. – S. 278–280), "*Heraclium simplicifolium Herb*" (1888. – S. 122–123), "*Das Artenrecht der Soldanella hungarica Simk*" (1889. – S. 218–219), "*Salices novae vel minus cognitae*" (1891. – S. 233–235), "*Salices hybridae*" (1898. – S. 220–224), "*Beitrachtungen über Weiden-Bastarde*" (1912. – S. 162–172).

Праці ученого з ботаніки, що висвітлювали питання флори Покуття, а також різних регіонів Карпат і Прикарпаття, вміщувало поважне наукове видання Академії наук

у Кракові “Sprawozdania Komisji Fizyograficznej c. k. towarzystwa naukowego krakowskiego”: “Przyczynek do flory Pokucia” (1888. – S. 111–139), “Drugi przyczynek do flory Pokucia” (1888. – S. 184–220), “Trzeci przyczynek do flory Pokucia” (1890. – S. 51–77), “Materiały do flory gór Łomnickich” (1892. – S. 125–156), “O roślinności Karpat między Łomnicą a Óporem” (1892. – S. 183–229), “Sprawozdanie z wycieczek botanicznych w Karpaty Stryjskie i Samborskie” (1893. – S. 49–85), “O roślinności Karpat między górnym biegiem Sanu i Oslawą” (1894. – S. 39–69), “Zapiski botaniczne z Karpat Sądeckich” (1895. – S. 174–206).

Частина наукових праць виходила у німецькомовних випусках “Anzeiger der Academie der Wissenschaften Krakau”, наприклад, “Botanische Notizen aus den Saudezter Karpathen” (1896. – S. 57–58). У цьому виданні С. Волощак також опублікував статтю, присвячену одній з найбільш цінних і нових у той час наукових концепцій (ботаніко-географічної межі між флорою Західних і Східних Карпат): “Z granicy flory zachodnio- i wschodnio-karpackiej” (1896. – S. 119–159), а також подібне спостереження щодо географічного районування західних територій: “O roślinności Karpackiej między Dunajcem a granicą śląską” (1893. – S. 1–45).

У франкомовному випуску “Bulletin International de l’Academie Polonaise des Sciences et des Lettre” у Кракові він надрукував переклад німецькою “Ueber die Karpatenflora zwischen dem Dunaje cflusse und der schlesischen Grenze” (1897. – S. 81–82).

Отже, ми здійснили спробу якнайширше представити друкований доробок і створити бібліографічний огляд, що показав би наукові здобутки відомих українських учених Львівської політехніки, які жили і працювали на зламі XIX і XX ст. Стаття має інтердисциплінарне значення, оскільки засобами бібліографії відображає розвиток духовної і матеріальної культури, науки і техніки. У роботі одночасно поєднано біографічний і бібліографічний матеріал.

Наприкінці зазначимо, що, незважаючи на опрацьований величезний масив документів, існує нагальна потреба створення повної біобібліографії українських викладачів Львівської політехніки XIX – 30-х років XX ст.

RESEARCH AND PUBLISHING ACHIEVEMENTS OF THE UKRAINIAN SCHOLARS OF THE LVIV POLYTECHNICAL SCHOOL (THE MIDDLE OF THE 19TH – THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)

Renata SAMOTYI

*Lviv Polytechnical National University,
1, Profesorska Str., Lviv, 79013, Ukraine, tel. (032) 2582163*

The article deals with the bibliographic aspect of the scholarly and publishing activities of the constellation of the Lviv Polytechnical School Ukrainian researchers of the middle of the 19th – the beginning of the 20th century. The author views in detail the publishing achievements of Ye. Voloshchak, Yu. Medvedskyi and R. Zalozetskyi.

Key words: Ye. Voloshchak, Yu. Medvedskyi, R. Zalozetskyi, bibliography, research and publishing activity, scholarly publications and periodicals.

Стаття надійшла до редакції 7. 11. 2007

Прийнята до друку 17. 03. 2008